

Robert Zett:

O IMENU *SLAVONIJA*

UDK 808.62

“Slavonijo – zemljo plemenita!” Tom invokacijom započinje najpoznatije djelo slavonskoga pisca Matije Antuna Reljkovića *Satir iliti divji čovik* (prvotisak: Dresden 1762.). Postala je čak često navođen citat. Činjenica da se Slavoniju apostrofira kao „plemenitu“, dakle „plemenita roda, plemićku“, zahtijeva svojevrsno istraživanje. No, u ovom je članku samo ime u žarištu interesa. Zašto se Slavoniju zapravo naziva “Slavonijom”?

Započnimo jednim citatom: “Sve do kraja XI st. Slavonija nije trajno ni pod hrvatskom ni pod ugarskom vlašću. Zato se na nju ne prenosi ni jedno od spomenutih imena (to znači ni hrvatsko ni ugarsko ime, R. Z.); ona je čitav srednji vijek nosila opće slavensko ime – slavenska zemlja ili Slavonija – koje su joj dali njeni prvi slavenski naseljenici u VI st.” To se gledište Nade Klaić može smatrati za *opinio communis*.¹

Velikim zaslugama Nade Klaić u kritičkom osvrtu na stariju hrvatsku povijest zasigurno nećemo naštetiti ako s onomastičkog stajališta moramo ustvrditi da je takva interpretacija neprihvatljiva. Identificirajuća je funkcija, naime, neizbježno povezana s diferencirajućom funkcijom. To je temeljni princip kod davanja imena općenito.

Do preciznije semantičke i teritorijalne definicije imena *Slavonija* – i to u srednjovjekovnom smislu te riječi, to jest imajući pred očima područje između Drave i Save, od kranjsko-štajerske granice na zapadu pa sve do Srijema na istoku – može se doći tek ako uzmemo u obzir i druge „Slavonije“ ili „Slavije“. Posthumanistički autori 18. stoljeća otud su uostalom stvorili i izraz *Interamnia* – moglo bi se reći i „Mezopotamija“.²

Iako su nazivi *S(c)lavinia* – *S(c)lavonia* – *Slavia* od davnina svoju primjenu našli u značenju „slavenska zemlja, zemlja Slavena“ i stoljećima ostali u

¹ N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1971, str. 97. Usp. uz to ista, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb 1976; F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb 1962. [Autor u gornjem tekstu citira N. Klaić u hrv. izvorniku.]

² Usp. Josip Jakobić, *Scriptores Interamniae vel Pannoniae Saviae, nunc Slavoniae dictae, anno 1795. conscripti* (citirano prema T. Matić, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, Djela HAZU, knj. 41, Zagreb 1945, str. 149).

uporabi, često puta međutim kao iznimno neprecizni u pogledu onoga što se pod njima podrazumijevalo, pojavljuju se mnogi dokazi u izvorima gdje tim nazivima pripadaju sadržaji što su prilično točno definirani u teritorijalnom pogledu. To zadnje, uže značenje tema je ovog priloga, pri čemu u daljnjem slijedu može biti izneseno samo nekoliko reprezentativnih primjera.³

- U slavnome spisu bizantskog cara Konstantina Porfirogeneta *De administrando imperio*, iz sredine 10. stoljeća, spominje se mnoštvo zemalja zvanih *Sklaviniai*. Podrazumijevaju se područja najrazličitijih slavenskih manjih plemena u Makedoniji i Dalmaciji. Ako postavimo pitanje intencije kod davanja takva imena – literatura na tu temu već je iznimno obilna – presudno je vjerojatno sljedeće: spomenuta područja, odnosno plemena, svrstana su pod zajednički etnički nazivnik iako su nosila vlastite, lokalne nazive. S onomastičkog stajališta to znači da su definirana isključivo etnički-jezično. Ovdje bi se svakako dalo primijetiti da su razlog tomu fiktivne prosudbe stvarnih odnosa moći. No ustrajni i nepokolebljivi stav Bizanta bio je da je Balkan južno od Dunava sastavni dio Istočnog Rimskog Carstva. Nazivi *Sklaviniai* među ostalim imaju značenje „područje naseljeno Slavenima unutar vlastitoga opsega vlasti“. ⁴
- Uporaba zapadnog, latinskog jezika u Dalmaciji, Veneciji i Italiji vjerojatno je stajala pod utjecajem bizantskog grčkoga. Pod imenom *S(c)lavonia* općenito se misli na zaleđe prvobitno bizantske, a kasnije mletačke Dalmacije. No, u mletačkim kao i dubrovačkim izvorima iz 13-15. stoljeća pod *S(c)lavoniam* se uglavnom vrlo jasno podrazumijeva „Srbiju“. Čak se i srpskog cara Stefana Dušana u jednoj darovnici iz 1346., u invokaciji oslovljava „Stephanus, Dei gratia Romanie, Sclavonie et Albanie imperator“, iako u poveljama na srpskom jeziku pojam *S(c)lavonia* nikada nije našao svoju uporabu. Iz perspektive onoga što je ovdje u fokusu interesa, dubrovački gradski statut iz 1272. nedvojbeno svjedoči: političko-pravno-socijalna suprotnost jest ona između *Ragusei* i *Slavi*, pri čemu se pod zadnjima podrazumijeva one *fuori le mura*, čiji su vladari apostrofirani kao „domini Sclavoniae“. ⁵

³ Pregled najrazličitijih „Slavonija“ nalazi se već kod Constantina Jirečka: *Geschichte der Serben*, sv. I, Gotha 1911. (pretisak: Amsterdam 1967), str. 113 i dalje; kao i u isti, Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien, u: *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Phil.-hist. Kl.*, sv. 56, Wien 1912. (pretisak: Leipzig 1974), str. 1 i dalje.

⁴ Usp. Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, ed. Gy. Moravcsik i R. J. H. Jenkins, New, Revised Edition, Dumbarton Oaks 1967., sv. II: *Commentary*, ed. R. J. H. Jenkins, London 1962.; za nas zanimljivi ulomci prevedeni su uz opširne komentare u: *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, sv. II, Beograd 1959. (B. Ferjančić).

⁵ Desetci primjera nalaze se u svesku kazala S. Ljubića, *Index rerum, personarum et locorum in voluminibus Monumentorum spectantium historiam Slavorum meridionalium*, Zagreb 1893.

- Ovaj se rad ne osvrće na činjenicu da je bogumilstvo u srednjovjekovnoj Bosni zadavalo osobite muke kako istočnom tako i zapadnom kršćanstvu, no ipak se može naznačiti da je „Crkva bosanska“, ma što pod tim pojmom podrazumijevali, nosila naziv *Ecclesia Sclavoniae*. Suženje pojma ovdje se pak događa na vrlo specifičan način.⁶
- Slavna *Riva degli Schiavoni* u Veneciji vjerojatno je „mikrotoponim“ koji datira iz kasnijeg razdoblja. Ovdje se dakako ne radi o panslavenskom prijestaništu, već se – kao što se na Canalettovu bakrorezu iz 1742. jasno može pročitati – radi o *Ripa Dalmatarum*. Perspektiva je dakle mletačka.⁷
- Vjerojatno najstarija potvrda imena *Sclavinia* potječe iz područja Istočnih Alpa, pri čemu je pojmovni sadržaj prije svega bio vrlo općenit. Ipak, polazeći od današnjih pojmova, pod tim imenom treba podrazumijevati Slovence. Iz vrlo značajnog spisa „*Conversio Bagoariorum et Carantanorum*“, tako bitnom za pokršćavanje alpskih Slavena, nastalom oko 870., to je prilično očito. Dakle, radi se iznova o izvanjskom motrištu, ovoga puta onome salzburške misije.⁸
- Ovaj niz primjera zaključit ću potvrdom s krajnjeg sjeverozapada Slavije, iz područja Polablja – područja između Lüneburga i Lubecka - gdje se, također u latinskim izvorima, *Sclavania*, pa čak i *Slavia*, koristila kao naziv za jedan vrlo ograničen teritorij.⁹

Kao što se pokušalo prikazati – broj primjera s lakoćom bi se dao povećati – ime *Slavonia* označavalo je i „zemlju Slavena“ vrlo uopćeno rečeno,

(= Monumenta SHSM, sv. 24); povelja Stefana Dušana kod St. Novakovića, *Zakonski spomenici srpskih država srednjega veka*, Beograd 1912., str. 715 i dalje; Dubrovački statut izdali su V. Bogišić i C. Jireček, *Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272. etc.*, Zagreb 1904. (= Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium, sv. 9.).

⁶ Usp. radove J. Šidaka i M. Šunjića.

⁷ Usp. Heide Bideau, *Heiteres Venedig. Kupferstichveduten nach Gemälden von Canaletto*, Dortmund 1980., str. 60/61. Potpis glasi: „Prospectus a Columna S. Marci ad Ripam Dalmatarum vulgo de' Schiavoni“.

⁸ Usp. F. Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, sv. 1-5, Ljubljana 1902.-1928., uz pregršt primjera koji su preko registara vrlo pristupačni. Zadnji svezak izdao je M. Kos, usp. stoga i njegovu *Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja*, Ljubljana 1955. Izdanja „*Conversio*“: M. Kos, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, Ljubljana 1936.; H. Wolfram, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Das Weissbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien*, Wien – Köln – Graz 1979. (s njemačkim prijevodom).

⁹ Usp. J. i W. Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, sv. 14, I odj., 1. dio, Leipzig 1955., stupac 1746.-1748., sub voce „Wende“, i sv. 14, II. odj., 1. dio, Leipzig 1960., stupac 309, sub voce „Windisch“. Daljnje potvrde i dragocjene upute s tim u vezi kod: Jan Otrębski, *Slowianie. Rozwiazanie odwiecznej zagadki ich nazw*, Poznań 1947.

no u većini slučajeva posjeduje i vrlo specifično značenje u odnosu na neki konkretan teritorij.

Tek uz takvu pozadinu može slijediti onomastička interpretacija „naše“ *Slavonije*: kao motiv za imenovanje u smislu „slavenska zemlja“ zapravo dolazi u obzir isključivo ugarsko viđenje stvari. Nakon što je Slavonija počevši od kraja 11. stoljeća tijekom cijeloga srednjeg vijeka bila sastavni dio ugarske države i s obzirom da je uz to u državno-pravno-administrativnom pogledu uživala poseban položaj (usporedivo sa Sedmogradskom), moralo se za nju pronaći i ime. S obzirom na to, davanje imena *Slavonija*, premda u latinskom obliku, može se smatrati isključivo ugarskim. Sa slavenske, u ovom slučaju dakle hrvatske strane, tuđinska oznaka (egzohoronim) „zemlja Slavena“ za Slavoniju dakako ne bi imala nikakva smisla.

Tek pod takvom pretpostavkom razumljivo je da su Slaveni iz Slavonije kao svoj vlastiti naziv (endohoronim) koristili oblike: *Slovenska zemlja*, *Slovinska zemlja*, *Slovenski orsag*, kao i *Slovinje*.¹⁰ U osnovi, to je autohtoni odgovor na latinsko-ugarsko ime *Slavonia* i to s istim pojmovnim sadržajem. Definiranje sebe kao slavenske zemlje, u opreci prema Mađarima, no unutar jedne te iste države. Sama predaja tih imena mlađeg je datuma, počinje tek od 16. stoljeća; no, ta su imena nastala manje ili više istodobno s latinskim imenima, vjerojatno u 12. ili 13. stoljeću.¹¹ Ime koje se ipak uvrijedilo bilo je *Slavonija*, očito tek od 18. stoljeća, iako u teritorijalnom pogledu ne u onako širokom srednjovjekovnom smislu.

Odgovarajući oblik moralo je ime *Slavonia* dakako imati i u mađarskome, i to sljedeći: *Tóthország*, „zemlja Totâ“. Ime *Tóth* označava Slovake, no tek od nacionalnih sukoba u 19. stoljeću, i to u pejorativnom smislu. U starijim vremenima *Tóth* je značilo naprosto „Slaven“, ali ograničeno u smislu „Slaven unutar ugarskog državnog saveza“. I u jugozapadnim ugarskim županijama na to ukazuje čitav niz imena mjesta, koja potječu čak iz srednjega vijeka, a kod kojih ni u kojem slučaju ne može biti riječ o slovačkim naseljima. Prema tome, *Tóthország* označava točno isto što i latinsko-ugarska *Slavonia* te njezini slavonski ekvivalenti *Slovenska zemlja* etc.¹²

¹⁰ Opširne potvrde u *Rječnik Jugoslavenske Akademije* (sub vocibus), koje na ovom mjestu nije potrebno citirati. Usp. i V. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, sv. 1/2, Zagreb 1908.-1923. (pretisak: Zagreb 1975.).

¹¹ Uzgred treba napomenuti tituliranje zagrebačkog biskupa od strane redovnika srpskoga manastira Hilandar na Atosu; biskupu su redovnici 1618. uputili pismenu molbu: „bišкуп Hrvatom i Slovinju“ i „bišкupu zagrěbskomu i svega hrvatskoga orsaga i slovinskoga“. Usp. F. Miklosich, *Monumenta Serbica specantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii*, Wien 1858. (pretisak: Graz 1964.), str. 559 i dalje.

¹² Usp. J. Melich, *A honfoglaláskori Magyarország* [Ugarska u doba osvajanja], Budapest 1925., str. 417 i dalje; Gy. Décsy, *Emotional-etymologisches zu ung. tót „Slovake“, u: Sodalicum*

Na kraju se može navesti još jednu njemačku paralelu, naime *Windischland*, *Windisches Land*, *Windische Gränz*. Ta se imena pojavljuju u vezi s turskim ratovima u 16. stoljeću kada je s austrijske strane uređena takozvana Vojna granica. Naziv *Windisch*, odnosno *Windischen*, u njemačkom je jeziku oduvijek označavao – izražavamo li se na današnji način – Slovence u zemljama Istočnih Alpa, a sada se prenosi i na Slavoniju. S gledišta onomastike, to je proširenje moguće objasniti samo iz razloga što je to područje – u mjeri u kojoj nije dospjelo pod Turke – od 1526. također stajalo pod habsburškom vlašću.¹³

Za njemačko ime *Windischland* postoji i jedna analogija sasvim gore na dalekom sjeveru, gdje jedan dio nekadašnjeg Polabla do današnjega dana postoji pod nazivom *Hannoversches Wendland*. Radi se o njemačkom obliku već gore navedenog latinskog naziva *S(c)lavinia* – *S(c)lavonia* – *Slavia*. Ime *Wende* je sjevernonjemački ekvivalent za južnonjemački *Winde*, a isto tako na ograničen način znači „Slaven unutar njemačkog carstva“. Izuzetak su u tom pogledu Česi, koje se, jednako kao i Poljake, Ruse ili Bugare, nikada tako ne naziva, s obzirom da su oni već posjedovali vlastita politička imena te stoga karakterizacija u etničko-jezičnom smislu nije bila potrebna. Karakteristično je da su i stanovnici Polabla, jednako kao i stanovnici Slavonije u srednjem vijeku, svoj jezik i sami nazivali „slavenskim“.¹⁴

Zaključno, vraćajući se na Slavoniju, iz gornjih tumačenja proistječe da je Slavonija u srednjem vijeku predstavljala svojevrsnu povijesnu snagu koja se na odgovarajući način manifestirala i u nadijevanju imena, i to na svim mjerodavnim jezicima. Iz današnje je svijesti, osim toga, uglavnom iščezlo to da je središte Slavonije svojevremeno bio Zagreb – *caput regni Slavoniae respective Slovenskoga orsaga*.

Izvornik: Robert Zett, „Über den Namen ‘Slavonien’“, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 32 (1998), 215-219.

S njemačkog prevela: Mica Orban Kljajić

Prijevod redigirao: Stanko Andrić

slavizantium Hamburgense in honorem Dietrich Gerhardt (= Bibliotheca Slavonica, sv. 5), Amsterdam 1971., str. 109-124; dotična imena naselja kao Tótszentgyörgy, Tótszentmárton, Tótszerdahely može se pronaći, uz odgovarajuća citirana mjesta, kod: L. Kiss, *Földrajzi nevek etimológiái szótára* [Etimološki rječnik geografskih imena], sv. 2, Budapest 1988. (2. izd.), str. 671 i dalje.

¹³ Usp. E. Laszowski, *Habsburški spomenici kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, knjiga I: Od godine 1526. do godine 1539., Zagreb 1914. (= Monumenta SHSM, sv. 35), passim, s potvrdama na mnogo mjesta.

¹⁴ Usp. R. Olesch, *Thesaurus linguae Dravaenopolabicae*, sv. 1-4, Köln 1983.-1987. (= Slavistische Forschungen, sv. 42).

